

Silviu LUPAȘCU*

AVVA SOPATRUS DESPRE LITERATURA APOCRIFĂ

ABBA SOPATRUS ON APOCRYPHAL LITERATURE

– Abstract –

The textual proximity of “woman” and “apocryphal literature” in a fragment included in the *Apophthegmata Patrum* may seem paradoxical. Abba Sopatrus’ apophthegm must be understood against the background of the theological debates of Origenists and non-Origenists during the IVth – VIth centuries, in Northern Egypt, and consequently needs to be exegetically enframed between Emperor Justinian Ist (l. 482-565; r. 527-565)’s *Edictum contra Origenem* and Archimandrite Shenute of Atripe (348-466)’s *Contra Origenistas*. In fact, the contemporary Gnostic literature was able to generate heretical sexual imagery. The Apocryphon of John (II, 1; III, 1; IV, 1; BG 8502, 2), included in the Nag Hammadi Library, explains in a sexual manner the origin of evil. Abba Sopatrus’ apophthegm testifies about the proximity of Christianity and Gnosticism in Northern Egypt during the period of the Desert Fathers, and also about the effort of the abbas to establish firm limits against sexual lust and the lust of the erroneous dogmata. The one and the other included a tremendous potential danger to disintegrate the monks’ peace of mind and peace of soul.

Keywords: Christianity; Gnosticism; Origenism; *Wadi-n-natrun*, the “Desert of niter”; *Apophthegmata Patrum*; *Nag Hammadi Library*; *Edictum contra Origenem*; *Contra Origenistas*.

Oroarea față de trupul omenesc ca recipient al păcatului și față de sexualitatea omenească drept reiterare a păcatului primordial domină vastul proces de convertire a Europei la creștinism¹. De la începutul creștinismului, în Europa,

* Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (slupascu@yahoo.com).

¹ Cf. Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval*, trad. Marina Rădulescu (București: Editura Meridiane, 1991), 176-180.

Africa de Nord și Orientul Apropiat, sexualitatea omenească și monahismul creștin au fost poziționate ca tărâmurile ontologice sau micro-universuri care se exclud reciproc. Cel puțin în principiu, ca interdicție monahală la modul ideal a amestecului celor două. Viața ascetică în vidul existențial al deșertului dezvăluie imaginea Dumnezeuului ceresc în fața eforturilor perpetue ale contemplației umane prin lepădarea straturilor în exces ale ființei umane, abandonarea straturilor moarte ale cărnii². La urma urmei, cât de „moarte” erau acele „straturi”?

De exemplu, în *Apophthegmata Patrum* sau *Învățăturile Sfinților Părinți din Deșert*, Abba Sopatrus sau Sosipatru îndeamnă un discipol: „Nu permiteți unei femei să intre în chilia voastră și nu citiți literatură apocrifă. Nu vă implicați în discuțiile despre imagine. Nu este erezie, există prea multă ignoranță și plăcere pentru dispută între cele două părți asupra acestui subiect. Este imposibil ca o creatură să înțeleagă adevărul acestuia³.” „Chipul” se referă la chipul lui Dumnezeu în om, conform *Cărții Facerii*, 1, 26-27, „Și Dumnezeu a spus: „Să facem om după chipul nostru, după asemănarea noastră. [...] Astfel, Dumnezeu l-a creat pe om după chipul său, după chipul lui Dumnezeu l-a creat; bărbatul și femeia i-a creat⁴.”, o afirmație biblică susceptibilă să declanșeze intense dezbateri teologice în rândul călugărilor din *Wadi-n-natrun* sau „Deșertul de nitriu”, în secolele II- V.

Apropierea textuală dintre „femeie” și „literatură apocrifă” într-un fragment inclus în *Apophthegmata Patrum* poate părea paradoxală. De fapt, literatura gnostică din perioada Părinților din Deșert include imagini sexuale eretice. *Apocryphon-ul lui Ioan* (II, 1; III, 1; IV, 1; BG 8502, 2), text inclus în *Biblioteca de la Nag Hammadi*, explică într-o manieră sexuală originea răului în micro-universul ființei umane, supunerea ființelor umane primordiale stăpânirii lui Yaldabaoth, arhonților și îngerilor căzuți, pe fundalul cosmologic zoroastrian al amestecului de lumină și întuneric: „Și când lumina s-a amestecat cu întunericul, a făcut ca întunericul să

² Cf. John Chryssavgis, *In the Heart of the Desert. The Spirituality of the Desert Fathers and Mothers* (Bloomington: World Wisdom Inc., 2003), 34, 83: “În deșert, erai invitat să te lepezi de toate formele idolatriei, de toate soiurile de limitări, ca să vezi – sau mai degrabă să îți se arate – o imagine a Dumnezeuului ceresc. Acolo te confruntau cu altă realitate, cu prezența unui Dumnezeu fără hotare, a cărui grație absolută era fără limite. [...] Se pare că deșertul tratează cu asprime corpul [...], accentul se pune pe lepădarea straturilor în exces, pe lepădarea straturilor moarte, pe care le definește drept „carne”. [...] Chiar și când declară că toată lumea aparține lui Dumnezeu, bătrânii din deșert se străduiesc să nu mai depindă de posesiunile materiale. Lupta lor este să nu se concentreze pe lumesc, ci să stabilească o altă ordine și concentrare unde întreaga lume se concentrează asupra lui Dumnezeu.”

³ Cf. Benedicta Ward (ed.), *The Sayings of the Desert Fathers* (London & Oxford – Kalamazoo: A. R. Mowbray & Co. Ltd. – Cistercian Publications Inc., 1984), 225.

strălucească. Și când întunericul s-a amestecat cu lumina, a întunecat lumina și nu a devenit nici lumină, nici întuneric, ci a devenit obscuritate. [...] Și a spus autorităților care-l însoțesc, Haideți, să creăm un om după chipul lui Dumnezeu și după asemănarea noastră, pentru ca imaginea sa să devină o lumină pentru noi. [...] Și au spus, Să-l numim Adam, pentru ca numele lui să devină o putere de lumină pentru noi. Și puterile au început: prima, bunătatea, a creat un suflet-os; [...] a treia, divinitatea, a creat un suflet-carne; [...] a cincea, regatul, a creat un suflet-sânge; [...] Bedouk (a creat) fesiera dreaptă; Arabeei (a creat) penisul stâng; Eilo (a creat) testiculele; Sorma (a creat) organele genitale. [...] Astfel s-a hotărât că originea demonilor care se află în întregul corp este determinată de patru factori: căldură, frig, umezeală și uscăciune. Și mama tuturor este materia. [...] Acesta este numărul îngerilor: împreună sunt 365. [...] Dar dacă doriți să îi cunoașteți, este scris în cartea lui Zoroastru. Și toți îngerii și demonii au lucrat până când au construit corpul natural. [...] Și omul a ieșit din cauza umbrei luminii care este în el. [...] Și arhonții l-au luat și l-au așezat în paradis. [...] Și când Yaldabaoth a observat că s-au îndepărtat de la el, a blestemat pământul. [...] Și arhonte șef a văzut-o pe fecioara care stătea lângă Adam și că luminoasa Epinoia a vieții a apărut în ea. [...] Și arhonte șef a sedus-o și a născut în ea doi fii; primul și al doilea (sunt) Eloim și Yave. [...] Unul este drept, iar celălalt este nedrept. [...] Acum, până în prezent, relațiile sexuale au continuat datorită arhontelui șef. Și el a sădit dorința sexuală în ea, cea care aparține lui Adam. Și a produs prin act sexual copii ale trupurilor și le-a inspirat cu spiritul său contrafăcut⁵.” Conform perspectivei ontologice gnostice, multiplicarea ființelor umane prin dorință, sexualitate și naștere constituie algoritmul esențial pentru perpetuarea Tărâmului Răului și Întunericului.

În consecință, Abba Sopatrus a avut dreptate atunci când și-a îndemnat discipolul să se ferească de „femeie” și de „literatură apocrifă”: ambele erau investite cu puterea interioară de a incita la desfrâu. Mai mult, remediul moral-retoric oferit de Abba Sopatrus prin apoftegma sa implică realitatea transgresiunii disciplinei monahale de către unii dintre călugării din Scetis și *Wadi-n-natron*. În ceea ce privește ispita de a rățăci calea cea dreaptă prin sexualitate, chiar și un tânăr discipol ar fi putut fi echivalat cu o femeie, o identitate erotică în măsură să expună tinerețea și frumusețea fizică interdicției de a intra în spiritualitatea mistică a tărâmului monastic din Scetis: „Abba Eudemon (Evdemon) a spus acest lucru despre

⁴ Cf. *The Holy Bible (King James Version; Red Letter Edition)* (Oxford: Oxford University Press, 1991), 5.

⁵ Cf. Frederik Wisse (trad.), *The Apocryphon of John* (II, 1; III, 1; IV, 1; BG 8502, 2), in: James M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English* (Leiden – New York: E. J. Brill, 1988), 111-119.

Abba Paphnutius (Pafnutie), Părintele din Scetis: Am mers într-acolo când eram încă tânăr, dar el nu m-a lăsat să rămân, spunându-mi, Eu nu permit chipului unei femei să locuiască în Scetis, din cauza conflictului cu inamicul⁶.” Heterosexualitatea și homosexualitatea sunt identice ca potențiale negații ale vidului sexual al deșertului.

Păcatul sexual trebuie învins pe tărâmul gândirii, pentru a feri corpul uman, generat prin sexualitate, de magia sa rea. Însăși conceptualizarea păcatului sexual trebuie să copleșească ființa umană, pentru a bloca acțiunile sexuale la nivel fizic. Reciproc, orice încălcare a armurii conceptuale care înconjoară corpul fizic poate pune în pericol identitatea ascetică a călugărului, poate dezintegra sfânta sa asexualitate în incandescența infernală a dorinței, poftei, orgasmului: „Abba Cyrus (Chiru) din Alexandria a fost întrebat despre ispita desfrâului și a răspuns, Dacă nu te gândești la acest lucru, nu ai nicio speranță, pentru că dacă nu te gândești la acest lucru, îl vei face. Vreau să spun, cel care nu luptă împotriva păcatului și nu-i rezistă în duhul său, va comite păcatul fizic. Este foarte adevărat că acela care se desfrânează, de fapt nu se îngrijește să se gândească la acest lucru⁷.”

Pe baza unei viziuni mistico-teologice asupra sexualității, Abba Ioan Piticul sau Ioan Colov oferă o parabolă a sufletului uman, care este asemănătoare în arhitectura sa textuală, deși nu poate fi identificată nicio legătură textuală sau istorică directă, cu *Imnul perlei*, o scriere maniheană inclusă în textul creștin pseudo-epigrafic intitulat *Faptele lui Toma*⁸. Ceea ce ar fi putut fi o intrigă familială anodină în Africa de Nord de sub stăpânirea Imperiului Roman devine, prin intervenția exegetică a lui Abba Ioan Piticul, o parabolă a răscumpărării sufletului. Un guvernator roman s-a căsătorit cu o curtezană, iar ea a promis că va renunța la vechile obiceiuri și va deveni o femeie onorabilă. Când foștii ei iubiți au venit în spatele casei guvernatorului, fluierând pentru a o invita să li se alăture și să recidiveze pe calea păcatelor sexuale, ea a refuzat să le asculte fluieratul, a fugit și s-a ascuns în camera cea mai îndepărtată a casei. Abba Ioan Piticul concluzionează apoftegma: „Bătrânul a spus că această curtezană este sufletul nostru, că iubiții ei sunt patimile, precum și alți oameni, că guvernatorul este Hristos; iar camera îndepărtată este locuința veșnică; cei care fluieră sunt demonii, dar sufletul se adăpostește întotdeauna întru Domnul⁹.”

⁶ Cf. Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 64.

⁷ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 118-119.

⁸ Cf. Han J. W. Drijvers, “The Acts of Thomas,” in Edgar Hennecke, Wilhelm Schneemelcher (ed.), Robert McLachlan Wilson (trad.), *New Testament Apocrypha*, I-II, (Cambridge, UK – Louisville: James Clarke & Co. – Westminster John Knox Press, 1991-1992), II, 380-385.

⁹ Cf. Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 88-89.

În ultimă instanță, nu este nicio diferență dacă soția unui călugăr este plămădită din noroi sau din carne și oase, atât timp cât nu este altceva decât o ispită efemeră și fără sens pe calea călugărului spre mântuirea androcentrică. Când Abba Olympius (Olimpie) al Chiliilor a fost copleșit de dorințele sexuale, el a modelat o soție și o fiică din noroi, s-a prefăcut că are o familie și și-a chinuit sufletul pentru a le oferi hrană și îmbrăcăminte: „Gândurile lui i-au spus, Du-te și ia o soție. S-a ridicat, a găsit niște noroi, și-a făcut o femeie și și-a spus, Iată soția ta, acum trebuie să lucrezi mai mult pentru a o hrăni. Astfel încât a lucrat, supunându-se unor nenumărate chinuri. A doua zi, a modelat din nou niște noroi, l-a transformat într-o fată și a spus gândurilor sale, Soția ta a avut un copil, trebuie să lucrezi și mai mult pentru a putea să-ți hrănești soția și să-ți îmbraci copilul¹⁰.” Maieutica stranie construită de sufletul și gândurile lui Abba Olympius au atins deodată un adevăr eliberator care presupunea abandonarea psihologică a ființelor iluzorii plămădite din noroi și re-imersiunea sa într-o pace sufletească lipsită de sex: „Așadar, s-a istovit făcând acest lucru și a spus gândurilor sale, Nu mai pot suporta o astfel de oboseală. Gândurile i-au răspuns, dacă nu poți suporta o asemenea oboseală, încetează să mai vrei o soție. Dumnezeu, văzându-i eforturile, a îndepărtat conflictul de la el și el a fost în pace¹¹.”

Atunci când un discipol aflat în război cu tulburarea desfrâului i-a declarat lui Abba Paphnutius sau Pafnutie: „Chiar dacă iau zece soții, nu îmi voi satisface dorința.”, bătrânul a adevărit cu înțelepciune natura demonică a poftei sale: „Nu, copilul meu, acest război vine de la demoni.”. Cu toate acestea, ucenicul nu a reușit să preserveze idealul sfinte asexualități, a părăsit așezarea cenobitică din Scetis și a bătuit o vreme, liber din punct de vedere heterosexual, în țara Egiptului. După trecerea unei perioade de timp, Abba Paphnutius l-a întâlnit pe fostul său discipol întâmplător, pe când căra coșuri cu scoici de-a lungul drumului. După o recunoaștere dureroasă, abba a rezumat martiriul sexual și conjugal al discipolului său într-o apoftegmă: „Cum de ți-ai pierdut demnitatea și ai ajuns la o astfel de umilință? Fără îndoială că ți-ai luat zece soții?” Pe un ton pocăit, discipolul a recunoscut că toate eforturile sale lumești au ca scop să ofere hrană singurei sale soții, inuman de lacomă („Cu adevărat, am luat doar una și am o mulțime de probleme ca să îi asigur hrana.”), în timp ce abba l-a încurajat sau chiar i-a poruncit laconic („Întoarce-te cu noi.”) să se întoarcă la Scetis și să se alătore din nou comunității monahale. Ciclul rătăcirilor sexual-pământești este astfel închis de pocăință și de abandonarea iluziilor feminine și a îndatoririlor familiale: „El a spus, Este posibil să te pocăiești, abba? El

¹⁰ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 160-161.

¹¹ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 161.

a spus că era posibil. Și lăsând totul, fratele l-a urmat și s-a întors în Scetis, iar datorită acestei experiențe a devenit un călugăr încercat¹².”

Soții sau curtezane, constituite din noroi sau carne, femeile profane care locuiesc în regiunile Egiptului situate în imediata apropiere a Thebaidei nu sunt, din perspectivă monahală, decât plâsmuiri ale adevărului, iluzii ale discreditării sexuale a sufletului, previziuni ale damnării religioase. Astfel, atunci când Abba Arsenius sau Arsenie muștră cu cuvinte dure („Nu ai auzit cum se vorbește despre modul meu de viață? Ar trebui respectat. Cum îndrăznești să faci o astfel de călătorie? Nu-ți dai seama că ești femeie și nu poți merge oriunde? Sau faci asta astfel încât, la întorcerea la Roma, să le poți spune altor femei: L-am văzut pe Arsenius? Apoi acestea vor transforma marea într-o cale aglomerată de femei care să vină să mă vadă. (...) Mă rog lui Dumnezeu să ștergă amintirea ta din inima mea.”) o „fecioare foarte bogată și temătoare de Dumnezeu, de rang senatorial”, din Roma, arhiepiscopul Theophilus sau Theofil atenuează traumele ei morale afirmând că abba a vorbit în acest fel doar pentru că „prin intermediul femeilor, inamicul poartă război împotriva sfinților”, dar în ceea ce privește mântuirea sufletului ei, „se va ruga pentru ea în continuu¹³”. Atunci când un călugăr rătăcitor i-a mărturisit lui Abba Amoun sau Ammun nitriotel că se teme să nu fie ispitit într-un desfrâu în timpul lungilor sale călătorii, bătrânul l-a sfătuit să rostească o rugăciune („Dumnezeule al tuturor virtuților, prin rugăciunile Tatălui meu, mântuiește-mă de acest lucru.”) ori de câte ori avea să se confrunte cu circumstanțe ale desfrâului. Astfel, atunci când o tânără femeie l-a atacat în camera unei case, tânărul călugăr a strigat cu voce tare rugăciunea, cu toată puterea sufletului său, iar după aceea „imediat s-a trezit pe drumul spre Scetis”¹⁴.

Senzualitatea ca ontologie acvatică reamintește vulnerabilitatea călugărului din deșert, a cărui identitate umană este definită ca o *mise-en-abîme* între tărâmurile terestre și celeste, cu vectorul sexual sau non-sexual în măsură să indice calea vieții către damnare sau calea vieții către mântuire: apropierea de „lacul senzualității”; îndepărtarea de „lacul senzualității”. Conform apoteogmei lui Abba Poemen sau Pimen, o contemplare divin inspirată de abstenență absoarbe sufletul călugărului de la contemplarea primejdioasă a senzualității: „Trebuie să fugiți de lucrurile senzuale. Într-adevăr, de fiecare dată când un bărbat se apropie de lupta cu senzualitatea, el este asemenea unui om care stă pe marginea unui lac foarte adânc și dușmanul îl aruncă în apă cu ușurință, ori de câte ori dorește. Dar dacă trăiește departe de

¹² Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 203.

¹³ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 13-14.

¹⁴ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 32.

lucrurile senzuale, el este asemenea unui om care stă departe de lac, astfel încât, chiar dacă dușmanul îl atrage pentru a-l arunca la fund, Dumnezeu îi trimite ajutor chiar în momentul în care acesta îl trage la el și îl supune violenței sale¹⁵.”

Ce urme de sexualitate carnal-profană, dacă există, supraviețuiesc în sfânta asexualitate a asceților și a călugărilor care au locuit în *Wadi-n-natron* sau „Deșertul de nitriu”, în perioada secolelor II - V? Poate nimic altceva decât o umbră a nimicității, un *eros* absolut cucerit de *thanatos*, o prezență necunoscută și dăunătoare care se află cuprinsă infimitezimal în esența aerului. Abba Agathon, ajutat de discipolii săi, s-a străduit să construiască o chilie și întreaga comunitate și-a stabilit reședința acolo, dar pe durata primei săptămâni de locuire monahală, abba a văzut ceva care „i s-a părut dăunător” și a decis să plece departe de acel loc, în timp ce roiu de călugări l-a urmat pe liderul său: „S-a spus despre Abba Agathon că a petrecut mult timp construind o chilie, împreună cu ucenicii săi. În cele din urmă, când a fost terminată, ei au venit să locuiască acolo. Văzând ceva care i s-a părut dăunător pe durata primei săptămâni, el le-a spus ucenicilor săi, Sculați-vă, să părăsim acest loc. [...] Dacă unii sunt scandalizați, alții, dimpotrivă, vor fi edificați și vor spune, Cât de fericiți sunt cei care pleacă departe de dragul lui Dumnezeu, neavând nicio altă grijă. Totuși, să vină cel care vrea să vină; în ceea ce mă privește, eu plec. Apoi ei s-au prosternat și l-au rugat să le permită să meargă împreună cu el¹⁶.” În același mod, Abba Ammos sau Ammoi a inițiat exodul călugărilor păstoriți de el într-un cenobiu pentru că a văzut în perimetrul monastic ceva care „i s-a părut dăunător”: „S-a spus despre Abba Ammos că avea cincizeci de măsurile de grâu spre folosul său și că le-a pus în bătaia soarelui. Înainte ca acestea să se fi uscat corespunzător, a văzut în acel loc ceva ce i s-a părut dăunător, astfel încât le-a spus slujitorilor săi, Să plecăm de aici. Dar ei au fost întristați de aceasta. Văzându-le consternarea, le-a zis, Din pricina porțiilor de pâine sunteți triști? Cu adevărat, am văzut călugări care au plecat în grabă, lăsând chiliile zugrăvite în alb și pergamentele lor în părăsire și nu au închis ușile, ci au plecat lăsându-le deschise¹⁷.”

Apoftegma lui Abba Sopatrus sau Sosipatru trebuie înțeleasă pe fundalul dezbaterilor teologice ale origeniștilor și anti-origeniștilor din perioada secolelor IV - VI, în nordul Egiptului¹⁸ și, în consecință, trebuie să fie încadrată exegetic între

¹⁵ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 175.

¹⁶ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 21.

¹⁷ Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 31.

¹⁸ Cf. Otto F. A. Meinardus, *Monks and Monasteries of the Egyptian Deserts* (Cairo: The American University in Cairo Press, 1999), 53: „Erezia origeniștilor (care prefera interpretările alegorice față de cele literale ale Scripturii) i-a tulburat pe părinții din Scetis, deoarece

*Edictum contra Origenem*¹⁹ al împăratul Iustinian I^{ul} (v. 482-565; d. 527-565) și scrierea Arhimandritului Shenute din Atripe (348-466), intitulată *Contra Origenistas*²⁰. Palladius sau Paladie din Galatia (ca. 363-420 / 430) face în *Lavsaicon* sau *Historia Lausiaca* portretul lui Ammonius, omul binecuvântat, care „a învățat pe derost Scripturile *Vechiului Testament* și *Noului Testament*” și care „a studiat de șase sute de mii de ori scrierile învățaților Origen și Didymus²¹, Pierius²² și Ștefan²³”.²⁴ Promulgat în 543, *Edictum contra Origenem* l-a condamnat pe Origen (ca. 185-254) pentru vina de a fi corupt teologia creștină prin inserții de mitologii păgâne și idei eretice extrase din arianism și maniheism: „Căci el [Origen] a fost educat întru mitologiile elenilor și a fost interesat de răspândirea lor; el a pretins că explică scripturile divine, dar în acest mod și-a amestecat propria învățătură pernicioasă în documentele sfintelor scripturi; el a introdus eroarea păgână și maniheană și nebunia ariană, astfel încât să poată oferi ceea ce Sfintele Scripturi nu includeau în privința înțelesului lor²⁵.” În primul rând, *Edictum contra Origenem* a vizat doctrina lui Origen referitoare la creația divină a tuturor sufletelor umane înainte de începutul timpului, căderea lor, prin *koros* sau exces de contemplație, întru răutate ca răceală față de dragostea lui Dumnezeu, precum și expunerea lor logică față de ciclurile de metempsihozei. În acest context, se pare că numai trupurile omenești au fost modelate în conformitate cu „imaginea” divină și „asemănarea” divină menționate în *Cartea Facerii*, 1, 26-27, în timp ce sufletele omenești s-au bucurat de privilegiul ontologic al pre-existenței. Așa cum a reliefat Aloys Grillmeier, condamnarea gândirii teologice a lui Origen de către împăratul

opiniile lui Origen erau studiate și acceptate de către unii dintre călugării de pe muntele Nitriei și din Cellia.”

¹⁹ Cf. Mario Amelotti, Livia Migliardi Zingale (ed.), *Scritti teologici ed ecclesiastici di Giustiniano, Florentina Studiorum Universitas, Legum Iustiniani Imperatoris Vocabularium. Subsidia III* (Milano, 1977), 68-118 (limba greacă), 69-119 (limba latină), sursă citată în: Aloys Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, Volume II, Part 2 (London – Louisville: Mowbray – Westminster John Knox Press, 1995), 389-401.

²⁰ Cf. Tito Orlandi (trad.), *Shenute Contra Origenistas*, Unione Accademica Nazionale – Corpus dei Manoscritti Copti Letterari (Roma, C. I. M., 1985), 0333-0344, 0357, sursă citată în: Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, II / 2, 392-395.

²¹ Didymus cel orb (ca. 313-398) a fost conducător al Școlii Catehetice din Alexandria.

²² Pierius (m. în Roma în prima jumătate a secolului al IV^{lea}) a fost conducător al Școlii Catehetice din Alexandria.

²³ Probabil Ștefan Lybianul, descris de Palladius sau Paladie, *Historia Lausiaca*, Dumitru Stăniloae (trad.), *Istoria Lausiacă (Lavsaicon). Scurte biografii de pustnici* (București: Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993), 61.

²⁴ Cf. Palladius sau Paladie, *Historia Lausiaca*, 30.

²⁵ Cf. Amelotti, Migliardi Zingale, *Scritti teologici ed ecclesiastici di Giustiniano*, 73, 4-8, sursă citată în: Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, II / 2, 393-394.

Iustinian I^{ul} este asemănătoare cu hermeneutica anti-origenistă a Arhimandritului Shenute din Atripe: „În ceea ce privește sufletele pre-existente, ordinele lor (*taxis*), activitatea lor înainte de cădere, facultatea memoriei lor în ceea ce privește condiția anterioară, posibilitatea ca păcatul să fie comis înainte ca acestea să fie incluse într-un trup, semnificația condiției de a sta închise în trup, Iustinian supune atenției chestiuni similare cu cele pe care Arhimandritul Shenute le-a formulat cu un secol înainte, în instrucțiunile sale către călugării și clerul din Egiptul de Sus²⁶.”

Apoftegma lui Abba Sopatrus sau Sosipatru mărturisește despre proximitatea dintre creștinism și gnosticism în Egiptul de Nord, în perioada Părinților din Deșert, precum și despre efortul magiștrilor care conduceau comunitățile monastice de a stabili limite ferme împotriva desfrâului sexual și împotriva erorilor cu privire la *dogmata*. Ambele includeau un extraordinar pericol potențial de a dezintegra pacea minților și pacea sufletelor călugărilor. Prezența „origenismului, gnosticismului, marcionismului și maniheismului în Egiptul de Sus la mijlocul secolului al V^{lea}” este privită de Aloys Grillmeier drept „semnalele de fum care mărturisesc despre un incendiu subteran mocnit, care a amenințat lumea ascetică din Orientul Apropiat timp de aproape două secole”²⁷. Apropierea conflictuală dintre asceții ortodocși și heterodocși (gnostici, maniheeni) este reliefată de mărturia lui Timotheos sau Timotei Ailouros²⁸, Episcop al Alexandriei în secolul al IV-lea, cu privire la detectarea maniheenilor printr-o stratagemă referitoare la dieta alimentară, precum și de mărturia lui Evagrius sau Evagrie din Pont (345-399)²⁹ despre doctrinele demiurgice și docetiste definite drept „falsă *gnosis*”. Stareța

²⁶ Cf. Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, II / 2, 393.

²⁷ Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, II / 2, 390.

²⁸ Cf. Marilyn Dunn, *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages* (Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2003), 21: „Este posibil ca în coloniile monastice din deșertul egiptean să se fi adăpostit o serie de asceți heterodocși și chiar maniheeni care trăiau nedescoperiți printre grupurile creștine monastice și clericale mai ortodoxe: la finalul secolului al IV^{lea}, Timotheos Ailouros, Arhiepiscopul Alexandriei, le-a „îngăduit” călugărilor și clericilor să mănânce carne în zilele de duminică – o decizie ieșită din comun, dată fiind teoria cu privire la dieta alimentară monastică obișnuită – cu scopul de a-i detecta pe maniheeni pentru care carnea era un aliment interzis în mod absolut.”

²⁹ Marilyn Dunn, *The Emergence of Monasticism*, 21: „Evagrius din Pont, un fost cleric din Constantinopol care a dus o viață de călugăr în Kellia din 384 până la moartea sa în 399, i-a avertizat deopotrivă pe călugări și pe călugărițe despre propaganda insidioasă a celor care propovăduiau o „falsă *gnosis*”, persoane pe care susținea că le-a întâlnit în deșert. Lucrarea sa intitulată *Enunțuri către o fecioară* arată natura doctinelor demiurgice și docetiste pe care dorea ca aceștia să le evite – dar nu dă nicio lămurire cu privire la cine erau persoanele care răspândeau aceste învățături.”

Melania cea Bătrână (328-417) i-a sprijinit călugării origeniști pe care Theophilus sau Theofil din Alexandria (m. 412) i-a expulzat din Nitria în Palestina³⁰.

În *Apophthegmata Patrum*, Abba Macarius sau Macarie cel Mare a recurs la o parabolă homosexuală cu scopul de a explica ucenicilor săi bătaia iubirii, angajată asupra sufletului omenesc între Dumnezeu și Principiul Răului. În timp ce mergea spre Egipt, abba a auzit un băiat care i-a mărturisit mamei sale: „Mamă, există un om bogat care mă place, dar eu îl detest; iar pe de altă parte, există un om sărac care mă urăște, dar eu îl iubesc.” Abba Macarius s-a minunat de acest enunț, iar ulterior a dezvăluit ucenicilor săi motivul minunării sale: „Cu adevărat, Domnul nostru este bogat și ne iubește, dar noi nu-l ascultăm; în timp ce dușmanul nostru, diavolul, este sărac și ne urăște, dar noi iubim necurăția lui³¹.” Abba Macarius sau Macarie egipteanul, care le-a poruncit ucenicilor săi să nu doarmă „în chilia unui frate care are o reputație proastă”³², a profetizat despre devastările succesive ale deșertului Scetis prin invaziile triburilor berbere și arabe din oazele al-Kharga, Dākhlā și Siwa ca pedeapsă divină pentru păcatul ereziei și al heterodoxiei: „În ceea ce privește devastarea care a avut loc în Scetis, Abba Macarius (Mactie) le-a spus fraților, Atunci când vedeți o chilie construită aproape de mlaștină, să știți că devastarea care va veni în Scetis este aproape; când vedeți copaci, să știți că a ajuns la intrare; iar când vedeți copiii mici, luați-vă pieile de oaie și plecați³³.”

Émile Amélineau, citat și tradus de Otto Meinardus, a oferit o versiune mai extinsă a acestei profetii: „Când vedeți crescând în număr chiliile din vale și când vedeți copaci crescând lângă poartă, când vedeți numeroși copii, atunci ia pielea de animal care se află în posesia ta și fugi... și va fi astfel până la prima distrugere din Scetis, după patruzeci de ani, pentru că ei își vor fi satisfăcut patimile. Apoi, din nou, Hristos Regele va avea milă de ei, îi va lăsa să se întoarcă a doua oară și le va da lor aceste legi și porunci. Și ei se vor supune, îndeplinind jumătate dintre porunci, iar aceasta va fi până la a doua distrugere din Scetis, datorată anvergurii luxului lor. Și din nou Hristos Regele îi va lăsa să se întoarcă pentru a treia oară și le va da lor

³⁰ Marilyn Dunn, *The Emergence of Monasticism*, 50: „Când a ajuns prima dată Melania în Egipt, a mers drept din Alexandria la Nitria și a depus trei sute de livre de argint într-un sipet prețios, la picioarele venerabilului Abba Pambo [...]. Ea a susținut comunitatea pro-Niceană din Egipt până la moartea lui Athanasius, iar atunci când Theophilus i-a expulzat pe călugării origeniști din Nitria, iar aceștia au fugit în Palestina, unde autoritățile le-au interzis orice sprijin, Melania a fost cea care le-a adus mâncare, deghizată în sclavă.”

³¹ Cf. Ward, *The Sayings of the Desert Fathers*, 132-133.

³² Ward, *The Sayings of the Desert Father*, 133.

³³ Ward, *The Sayings of the Desert Father*, 128.

aceste legi și aceste porunci³⁴.” În acest context, imposibilitatea lui Abba Macarius de a rosti orice apoftegmă poate fi înțeleasă în legătură cu durerea sa determinată de puterea de a prevedea decăderea moral-spirituală și devastările succesive din Scetis, ca o circumnavigație teocratică a timpului istoric: „Abba Poemen (Pimen) l-a întrebat suspinând, Dă-mi un cuvânt ca să fiu mântuit. Dar bătrânul a răspuns, Ceea ce cauți a dispărut acum dintre călugări³⁵.”

BIBLIOGRAFIE

- Amélineau, Émile. *Histoire des monastères de la Basse-Égypte. Vies des Saints Paul, Antoine, Macaire, Maxime et Domèce, Jean le Nain*. Paris, Ernest Leroux, 1894.
- Amelotti, Mario, Livia Migliardi Zingale (ed.). *Scritti teologici ed ecclesiastici di Giustiniano, Florentina Studiorum Universitas, Legum Iustiniani Imperatoris Vocabularium. Subsidia III*. Milano, 1977.
- Chryssavgis, John. *In the Heart of the Desert. The Spirituality of the Desert Fathers and Mothers*. Bloomington: World Wisdom Inc., 2003.
- Dunn, Marilyn. *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2003.
- Hennecke, Edgar, Wilhelm Schneemelcher (ed.), Robert McLachlan Wilson (trad.). *New Testament Apocrypha, I-II*. Cambridge, UK – Louisville: James Clarke & Co. – Westminster John Knox Press, 1991-1992.
- Le Goff, Jacques. *Imaginarul medieval*, trad. Marina Rădulescu. București: Editura Meridiane, 1991)
- Meinardus, Otto F. A.. *Monks and Monasteries of the Egyptian Deserts*. Cairo: The American University in Cairo Press, 1999.
- Orlandi, Tito (trad.). *Shenute Contra Origenistas*. Unione Accademica Nazionale – Corpus dei Manoscritti Copti Letterari. Roma, C. I. M., 1985.
- Palladius. *Istoria Lausiacă (Lavsaicon). Scurte biografii de pustnici*. Dumitru Stăniloae (trad.). București: Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993.
- Robinson, James M. (ed.). *The Nag Hammadi Library in English*. Leiden – New York: E. J. Brill, 1988.

³⁴ Cf. Émile Amélineau, *Histoire des monastères de la Basse-Égypte. Vies des Saints Paul, Antoine, Macaire, Maxime et Domèce, Jean le Nain* (Paris, Ernest Leroux, 1894), 133-137, sursă citată de Meinardus, *Monks and Monasteries*, 53.

³⁵ Émile Amélineau, *Histoire des monastères de la Basse-Égypte*, 133.

- *The Holy Bible (King James Version; Red Letter Edition)*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Ward, Benedicta (ed.). *The Sayings of the Desert Fathers*. London & Oxford – Kalamazoo: A. R. Mowbray & Co. Ltd. – Cistercian Publications Inc., 1984.